

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

2/S-son (4-jild)

2024

Avezova Dilovar Salimovna
Buxoro davlat universiteti filologiya fakulteti
rus tilshunosligi kafedrası o'qıtuvchisi

TAXALLUSLARNI O'RGANISHNING NAZARIY JIHATI

Annotatsiya: Tishunoslikning, onomastik ko'lami hamda ular haqidagi bilimlar majmuining jahon va o'zbek onomastikasining. amaliy va uslubiy jihatlardan tadqiq etilishi, ya'ni ularni bir butun gizim sifatida o'rganilish tarixi bilan tanishish; Mazkur maqola adabiy taxalluslar bilan qiziquvchi talabalar, magistrantlar va tadqiqotchilarga mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: onomastika, antroponika, taxalluslar semantikasi, atama, atoqli otlar.

Avezova Dilovar Salimovna
Teacher of the Department of Russian Linguistics,
Faculty of Philology, Bukhara State University

THEORETICAL ASPECT OF STUDYING PSEUDONYMS

Abstract: Acquaintance and research from the practical and methodological side, world and Uzbek onomastics in terms of the volume of knowledge, that is, them as a whole, secrets with the history of the study of onomastics and the body of knowledge about them.; The article is intended for students, undergraduates and researchers interested in literary pseudonyms.

Key words: onomastics, anthroponics, semantics of nicknames, term, proper names.

Авезова Диловар Салимовна
преподаватель кафедры русского языкознания филологического
факультета Бухарского государственного университета

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ИЗУЧЕНИЯ ПСЕВДОНИМОВ

Аннотация: Знакомство и исследование с практической и методологической стороны, мировой и узбекской ономастики по объему знаний, то есть их как целой, тайны с историей изучения ономастика и совокупность знаний о них.; Статья предназначена для студентов, магистрантов и исследователей, интересующихся литературными псевдонимами.

Ключевые слова: ономастика, антропоника, семантика прозвищ, термин, имена собственные.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4SI2Y2024N31>

Kirish. Taxalluslarni o'rganadigan fan antroponimiya deb ataladi, bu fanning bo'limi onomastika bo'lib, kishiga tegishli atoqli otlarni o'rganadi. Onomastika yunoncha onomastike so'zidan olingan bo'lib "nom qo'yish san'ati" degan ma'noni bildiradi. Hozirda bu atama ikki ma'noda qo'llaniladi:

1. Berilgan tilda qo'llaniladigan barcha o'ziga xos otlar yig'indisi.

2. To'g'ri otlar, ularning yasalishi va o'ziga xos xususiyatlarini o'rganuvchi tilshunoslik sohasi

Onomastika fani atoqli nomlarni olgan obyektlarning toifalariga ko'ra bir necha bo'limlarga ajratiladi: antroponim — kishilarning atoqli nomlari (ismlari, familiyalari, ota ismlari, laqablari, taxalluslari)ni o'rganadi.

Antroponimika antroponimlarni — kishilarning ismlarini va ularning alohida tarkibiy qismlarini (ismlar, otasining ismi, sharifi, laqabi, taxalluslari va boshqalar) ularning kelib chiqishi, rivojlanishi, faoliyat ko'rsatish shakllarini o'rganadi;

Taxalluslar maxsus talqinni talab qiladi, bu esa aniqlash imkonini beradi

“O'rganilayotgan til madaniyatining qadriyat dominantlari. Ushbu yondashuv turli madaniyat vakillari o'rtasidagi muloqotni optimallashtirishga yordam beradi ” [7, p. 32]. Taxallus – “antroponimning bir turi bo'lib, u kishining ijtimoiy hayotida haqiqiy ism bilan birga yoki uning o'rnida mavjud bo'lgan xayoliy ism” [8, s. 192].

Mualliflar qachon taxallusdan foydalanadilar?

-Muallifning adabiy qiziqishlari unga professional yoki shaxsiy hayotida zarar yetkazish xavfi bo'lsa.

-Muallif o'zi haqidagi ma'lumotlarni boshqalar bilishini xohlamasa.

-Muallifning familiyasi jarangdor bo'lmasa, eslab qolish qiyin yoki juda keng tarqalgan bo'lsa. U boshqa taniqli shaxsning ismi ham familiyadosh bo'lganda.

-Muallif bir nechta janrlarda ijod qilsa va bu asarlarni bir-biridan ajratishni xohlaganda.

-Muallif o'ziga e'tibor qaratish uchun va shunga o'xshash sabablar bilan taxalluslardan foydalanishi mumkin. Shunday qilib, taxallusdan belgi yoki tashqi sharoitlarga moslashtiradigan vosita sifatida foydalaniladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Taniqli olim A.A.Reformatskiy o'z vaqtida atoqli va turdosh otlarni quyidagicha farqlashni taklif etgan edi: atoqli otlar birinchi navbatda nominativ funksiyaga ega, ya'ni muayyan predmetlarni, narsa-hodisalarni alohida nomlash uchun xizmat qiladi, turdosh otlar esa semasiologik, ya'ni ifodalovchi funksiyani bajaradi, ya'ni ular predmet, voqea-hodisalarni nomlash bilan birga ular haqidagi tushunchani ham bildiradi. [Реформятский Л.Л.Введение в ятмконедекис -М .. 1967. — С. 29-30; 57-62.]

DJ. Mill va uning tarafdorlari tomonidan olg'a surilgan “Atoqli otlarda ma'no va konnotatsiya ifodalanmasligi haqiqat nazariya”ga munosabat bildirib, Ye. Grodzinski atoqli otlar ham biror predmet, voqea-hodisa haqida haqida ma'no bildiradi,designatga bo'ladi, degan fikrni asoslashga intiladi.

Yangi boshlovchilar uchun leksiko-grammatik kurs” (mualliflar S. A. Xavronina, L. A. Xarlamova) “Anton Pavlovich Chexov (1860–1904)” matnini o'qishning dastlabki bosqichida quyidagi kontekstda duch keladi: “O'sha davr tanqidchilaridan biri: “Antosha Chexontening hikoyalari — bu taxallusi bilan A. P. Chexov yozgan — kulrang choyshabdagi olmos kabi porlaydi.”

Tildagi atoqli nom (ot)larning xilma-xil xususiyatlari juda qadimgi davrlardan buyon turli xil soha olimlarining diqqatini o'ziga jalb etib keladi. Masalan, qadimgi yunon olimlari Aristotel, Demokrit, Geraklitning asarlarida ham atoqli otlarning xususiyatlari haqida fikr-mulohazalar bildirilgan edi. Jumladan, Aristotel “Poetika” asarida otni nutq bo'laklaridan biri deb hisoblaydi va unga quyidagicha tarif beradi: “Ot murakkab, ma'no anglatuvchi, zamoni

bildirmaydigan, qismlari o‘z-o‘zidan ma’no anglatmaydigan so‘zdir” Eramizgacha 1- asrda yashagan Yuliy Polluks “Onomastik” nomli atoqli otlarga izoh beruvchi lug‘at yaratgan.

Muhokama. Har qanday tilning onomastik tizimi, jumladan o‘zbek tilining ham onomastik tizimi miqdoran g‘oyat ko‘p qirrali, hajman ulkan, nominativ-funksional xususiyatiga ko‘ra o‘zaro farqlanuvchi, shu bilan birga, bir-biri bilan muayyan bog‘liqlik xususiyatiga egadir. Tilning leksik boyligini konkret lug‘aviy birliklar tashkil etganidek, tilning onomastik fondini onomastik leksika tarkibiga kiruvchi konkret atoqli otlar tashkil etadi. Onomastik birlik deyilganda aslida konkret atoqli ot nazarda tutiladi.

Onomastik birliklarga tarixiy nuqtai nazardan yondashuv tarixiy, arxeologik va etnografik ma’lumotlarni, faktlarni onomastika doirasiga keng tatbiq etishga olib keldi. Shu bilan birga onomastik leksika tarixiy aspekt (qiyosiy-tarixiy va tarixiy-qiyosiy yo‘nalishlar) da keng o‘rganildi. Onomastikaga qo‘llashda lingvo-tarixiy metodni A. M.Selishev, A.I.Popov, V.A.Nikonov, B.A.Serebrennikov, kabi O.N.Trubachev, Yu.A.Karpenko B. N.Toporov, rus olimlarining, V.Georgiev, V.Tashidkiy, S.Rospond, F.Bezglay Sing ari chet ellik olimlarning xizmati katta bo‘ldi.

XX asrning 60-70-yillarida o‘zbek tilshunosligida bir qator ilmiy yo‘nalishlar paydo bo‘ldi. Masalan: eksperimental fonetika, fonologiya, morfonologiya, frazeologiya, stilistika (uslubshunoslik), nutq madaniyati, ijtimoiy tilshunoslik (Sotsiolingvistika), areal lingvistika, lingvostatistika kabilar. O‘zbek onomastikasi ham o‘sha davrlarda vujudga kelgan tilshunoslikning yangi sohalaridan biri sanaladi. O‘zbek onomastikasi (nomshunosligi) o‘tgan asrning ikkinchi yarmidan boshlab tilshunoslikning eng rivojlangan sohalaridan biriga aylandi. O‘zbek nomshunosligi bo‘yicha olib borilgan keng ko‘lamli tadqiqotlar o‘zbek onomastikasi sohasini bir qator monografiyalar, risolalar, izohli lug‘atlar, ko‘p sonli ilmiy maqolalar, nomzodlik va doktorlik dissertatsiyalari bilan boyitdi.

XX asrning 60-70 yillari taniqli rus tilshunosi A. V. Superanskaya atoqli otlarning tilshunoslikda (ayniqsa, chet el tilshunosligida) o‘rganilish tarixi bilan maxsus shug‘ullandi hamda “Atoqli otlarning umumiy nazariyasi” nomli yirik tadqiqotini e‘lon qildi.

O‘tgan asrning ikkinchi yarmida taxalluslarni aniqlash bo‘yicha qator tadqiqotlar olib borgan va o‘zi ham Oltoy, Bois, Qorizoda, Yosh qalam, Tilchi, Eshitguchi taxalluslari bilan ijod qilgan Bois Qoriyev taxalluslarni aniqlash va o‘rganish borasida yutuqlarga erishgan. Uzbekiston Fanlar Akademiyasi nashri hisoblangan “O‘zbek tili va adabiyoti” jurnalning 1967 yil 1-sonida e‘lon qilingan Bois Qoriyevning “Adabiy taxalluslar haqida” deb nomlangan tadqiqotida Abdulla Qodiriyning 33ta taxallusi keltirilgan.

Jahon adabiyoti namoyondalari ham o‘zlariga adabiy taxalluslar tanlab ijod qilishgan. Yozuvchilar o‘zlari uchun taxalluslar oladilar, buning sabablari juda ko‘p. Ko‘pincha bu taxalluslar mualliflar uchun hayotdagi haqiqiy ism va familiyalarning o‘rnini egallaydi.

Natijalar. G‘arb adabiyotida mualliflarning haqiqiy ismlari taxalluslar bilan almashtirgan ko‘plab misollar mavjud:

Taxallusi	Haqiqiy ismi
O. Genri	Uilyam Sidney Porter
Lyuvis Kerroll	Charlz Lutvidj Dodjson

Volter	Fransua-Mari Aruet
Stendal	Mari-Anri Beyl
Mark Tven	Samuel Langhorne Klemens

Rus adabiyoti vakillari orasida taxalluslar o'ylab topishda tengi yo'q yozuvchi Anton Pavlovich Chexov edi. Ular orasida Makar Baldastov, Don Antonio Chexonte, Krapiva, Shiller Shekspirovich Gyote, Gayka №6, Purselepetanov, Shampanskiy, Kochkarev, Spiridonov Svolachev, Akaki Tarantulov, Nekto, Arkxip Indeykin va boshqalar.

Uning qirqdan ortiq taxalluslari bor edi. Ajablanarlisi shundaki, shunchalik ko'p taxalluslari ichidan birortasi uning haqiqiy familiyasini o'rnini egallamagan. Barcha uchun yozuvchi Chexov bo'lib qoladi.

Taxalluslarni turli xususiyatlarni hisobga olgan holda tahlil qilish mumkin.

Shunday qilib, XX asrning Rossiyadagi eng muhim adabiy taxallusi bu Aleksey Maksimovich Peshkovga (1868-1936) tegishli bo'lgan Maksim Gorkiydir. Talabalar birinchi navbatda taxallus semantikasiga e'tibor berishlari kerak. Eng ko'p ishlatiladigan so'zlar bir nechta ma'noga ega va "gorkiy" so'zi bu borada istisno emas. Rus tilining izohli lug'atida quyidagi izohlar qayd etilgan:

1. O'ziga xos o'tkir va yoqimsiz ta'mga ega bo'lish. Achchiq.
2. qayg'uli, og'ir. Achchiq hissa [11, p. 140–141].

Shu o'rinda taniqli rus shoir va yozuvchilarining taxalluslaridan misollar keltirishni joiz deb bildik.

Taxallusi	Haqiqiy ismi
Anna Axmatova	Gorenko
Arkadiy Gaydar	Arkadiy Golikov
Maksim Gorkiy	Aleksey Peshkov
Veniamin Kaverin	Veniamin Zilber
Demyan Bedniy	Efim Pridvorov
Evgeniy Petrov	Yevgeniy Kataev
Ilya Ilf	Yechiel-Leib Arieovich Fainzilberg
Boris Akunin	Grigoriy Chxartishvili
Kir Bulychev	Igor Mojevko

Aleksandra Marinina	Marina Alekseyeva.
Дарья Донцова	Agrippina Dontsova.
Татьяна Полякова	Roganova
Eduard Limonov	Savenko

Xulosa. O'zbek nomshunoslari keng ko'lamli olib borgan keyingi yillarda o'zbek tilshunosligi sohasini bir qator monografiyasi risolalar hamda ko'p sonli ilmiy hamda ilmiy-ommabop maqolalar bilan boyitdi. Bu sohada, ayniqsa, T. Nafasov, Z.Do'simov, H.Hasanov, S.Qorayev, N.Oxunov, N.Xusanov, G.Enazarov, H.Donierov, A.Otajonova, B.O'rinboev kabi olimlarning hissasi kattadir.

O'zbek nomshunosligida mavjud bo'lgan ishlarning aksariyatida ismlar, qisman laqab va taxalluslar, mikrotoponim va makrotoponimlar, etnonimlar tahlil qilingan, xolos. Lekin o'zbek tilidagi atoqli otlarning ba'zi tiplari shu kunga qadar o'rganilgan emas yoki kam tahlil qilingan. Unday masalalar qatoriga kosmonimlar (astronimlar), mifonimlar, nekronymmlar, nekronymmlar, kgematonimlar, anonimlar, Gemeronimlar, badiiy onomastika, onomastika uslubiyati, laqab va taxalluslar, atoqli otlarning imlosi, onomastik birliklarning amaliy transkripsiyasi va transliteradiyasi, nomshunoslikning amaliy va nazariy muammolari, jumladan onomastik leksikografiya muammolari kiradi.

Taxalluslar adabiy va ijtimoiy hayotning muhim omillaridan biri sifatida o'rganishga loyiqdir. Ism uning egasining hayoti va xarakteriga ko'proq ta'sir qiladi. Va soxta ismlarni qabul qilishda familiya, ism va otasining ismi kombinatsiyasi bilan bog'liq bo'lgan ma'lum bir shaxs shakllanadi. Ya'ni, taxallus tanlash bilan inson o'z taqdirini o'zi tanlaydi ekan.

Har qanday ismning tovushi katta ma'lumot oqimini olib boradi. Bu xushchaqchaq, yoqimli, ulug'vor, mehribon bo'lishi mumkin, ammo u xavotirga solishi, qo'rqitishi va dushmanlikni keltirib chiqarishi mumkin. Taxallus odamga psixologik ta'sir ko'rsatishi, ma'lum birlashmalarni uyg'otishi, ma'lum bir tasvirni yaratishi mumkin.

Taxalluslar o'z hayotlarini davom ettirmoqda. Ijodkor odam uchun ajoyib va o'ziga xos ism ba'zan uning muvaffaqiyatining yarmidir. Qolganlari muallifning o'ziga bog'liq.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Авезова Д. С. ПСЕВДОНИМЫ, ИХ ПОНЯТИЕ И РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТАХ //Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies. – 2024. – Т. 3. – №. 2. – С. 423-430.
2. A. Nurmonov, A. Sobirov, Sh. Yusupova "Hozirgi o'zbek adabiy tili" 216-219- bet.
3. Псевдонимы [Электронный ресурс] /Режим доступа: [https:// propsevdo .ru/litra.php](https://propsevdo.ru/litra.php)
4. Российский гуманитарный энциклопедический словарь: В 3 т. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС: Филол. фак. С.-Петербург. гос. ун-та, 2002.
5. Синдаловский Н. А. Псевдоним: легенды и мифы второго имени // Нева. - 2011. - N 2. - С.215-238.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ S/2 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).